

2015/3
březen

Poutník

časopis Obce unitářů v Brně

POUTNÍK

Obsah čísla 3/2015

<u>Rev. Mgr. Jarmila Plotěná: Opět jeden začátek</u>	<u>1</u>
<u>Blahopřání</u>	<u>2</u>
<u>ThDr. Karolina Sofia Kučerová</u> <u>Fenomén ranně křesťanského mučednictví</u>	<u>3</u>
<u>Rev. Mgr. Jarmila Plotěná: Biblí to začalo?</u> <u>aneb je tomu již 560 let</u>	<u>14</u>
<u>Počátky knihtisku</u>	<u>15</u>
<u>Svatopluk Čech</u>	<u>20</u>
<u>RNDr. Milan Lustig: Za Arnoštem Neufeldem</u>	

Foto na titulní straně - Jarní krajina: P. Sedlák

Foto knihy: "Gutenberg Bible", Lenox Copy, New York Public Library, 2009. Pic 01" by NYC Wanderer (Kevin Eng) - licence CC BY-SA 2.0 via Wikimedia Commons

Foto Růže: Z. Červená

OPĚT JEDEN ZAČÁTEK...

Ani jsme se nenadáli a už stojíme na počátku jara. Ano opět jakýsi další začátek, ovšem jiný než ten novoroční. Na chvíli se zastavme a společně se zamysleme, čím je předjarní či jarní počátek tak jiný než všechny jiné, různé začátky. Jaké nálady a naléhavosti přináší? V původní židovské a křesťanské kultuře to byla především touha po čistotě, pořádku a řádu, přírody i sebe obnovení, očištění, ozdravení, touha po všeobecném neustrnutí, procitnutí. Od těchto zdravých tendencí se již v dávnověku odvíjely různé rituály, zvyky a praktiky, které měly k této očistě vést a pomoci lidem i přírodě se nejen tělesně probudit, ale přímo vědomě procitnout do jara.

A tak se všude uklízelo a smežčilo, ale také postilo a sebezpytovalo, aby nikde nic zkyslého či zkaženého nezůstalo – venku, doma ani v člověku. Pak se mohlo očekávat něco dobrého, přímo spásného, něco jako vykoupení, před zkázou zachránění a dalšího žití zaslíbení.

O tomto velikém Tajemství člověk dávno, dávno tomu, cosi tušil a dle svého správného tušení, pokud ne přímo vědění, jednal. Až na tuto moudrost zapomněl nebo jí pohrdl, nemůže se divit, že „mu něco chybí“ a nebo, že jakoby „dříve bylo lépe“. Bylo i nebylo.

Toto číslo Poutníka se do minulosti obrací a na příkladech dávných ukazuje, jak začátky bývají těžké. Neopomenutelným kořenem naší evropské kultury je křesťanství, to, že vznikalo v bolestech a někdy i žádaných a „za bránu do nebe“ považovaných, pojednává článek o nemnoho známém jevu mučednictví na počátku vývoje křesťanství, téma to dosud u nás v Obci neprobírané.

Přes mnohá martyria, kdy za období Říše římské nebylo zprvu vůbec jasné, které náboženství se stane hlavní silou pro další vývoj a předznamená naši současnou kulturu, převládlo křesťanství a i v Evropě se stalo na dlouhá staletí převládajícím náboženstvím, (to znamená i silou určující, společenský a mocenský charakter celého období středověku a počátku novověku). A mohlo by být a zůstat náboženstvím k věření předkládaným nebýt vynálezu knihtisku a s ním i větší dostupnosti vzdělávání a bádání také v otázkách náboženských. Avšak ani vynálezce knihtisku neměl ces-

tu snadnou, avšak přinesl před více než půltisíciletím světlo poznání.

Nějak si už, ani nevím od kdy, myslím, že všechno nové, totiž člověkem nově vědomě vytvářené, by mělo být pro život jako takový, lepší. Jistě, názor, s nímž mnohý nemusí souhlasit, neboť bude moci poukazovat na to a ono „nové“ a při tom „nedobré“. Ovšem náš unitářský způsob myšlení, přestože je tak různorodý, neměl by snad přinášet, seč mu síly stačí, onu krásnou naději, že může být jarně, svěže a lépe a že vždycky je možno zodpovědně hledat nejen jakékoliv nové, ale nové a lepší a tak se stále i na naší cestě probouzet do jara.

To nám přeje

Jarmila Plotěná

*****

BLAHOPŘÁNÍ

všem členům i přátelům Brněnské obce unitářů, kteří se narodili v březnu

VŠE NEJLEPŠÍ!

- 3.3. Jitka Stejskalová
Milan Sedláček
- 11.3. Michaela Bucková
Jana Jarušková
- 15.3. Hana Kupková
- 19.3. Pavel Janošík
- 23.3. Zdeňka Červená

*****

FENOMÉN RANNĚ KŘEŠŤANSKÉHO MUČEDNICTVÍ

Těším se na šelmy pro mě přichystané a přál bych si, aby vůči mě neváhaly. Sám jim domluvím, aby mě rychle sežraly a neotálely, jako s některými, kterých se ani nedotkly. A kdyby se jim nechtělo, přinutím je. Mějte ke mně ohled, sám vím, co mi prospívá. Právě začínám být učedníkem. Nic viditelného ani neviditelného mě nemůže zaujmout, abych dosáhl Krista Oheň a kříž, smečky šelem, sekání, řezání, rozházení kostí, roztrhání údů a rozdrcení celého těla a zlé mučení ďáblovo at' na mě přijdou, jen abych dosáhl Krista.

Jak na vás tato slova působí? Pro dnešního posluchače a čtenáře zní poněkud morbidně, neku-li masochisticky úchylně. Přesto tato slova citovaného dopisu, který posílal kdysi dávno Ignatius, biskup z Antiochie křesťanské obci v Římě, nezněla jeho adresátům nijak podivně ani zvláště. Naopak. Ranní křesťané měli z obahu dopisu oblíbeného biskupa radost.

Proč? Je vůbec možné těšit se na lámání kostí, sekání a řezání svého těla? Koho vůbec může nadchnout představa smrti v čelistech obrovského lva? Není to spíš patologický projev duševní choroby radovat se z nepříjemné a bolestivé smrti? Jak si vysvětlit tento výrazný rys, který byl součástí prvotního křesťanství a je zakotven v základech našeho kulturního dědictví? Protože pokud tomu tak je, jako že ano, je i v našem ustavování světa něco patologického, nemocného, divného... Naše kultura vzešla z židokřesťanské tradice a antického-pohanského odkazu. Tento genetický kód je, uvažujeme-li o naší lidské tendenci vztahování se k transcendentnu, božskému, nadpozemskému neodmyslitelný. Jak si tento fenomén raně křesťanského mučednictví uspokojivě vysvětlit?

A zde se nabízí otázka. Kdo jsme my, synové a dcery, potomci našich vzdálených předků. Kdo jsme my, jejich potomci, dnes? V naší multikulturní společnosti, konzumem obklopené a zahlcené či příliš tělesné kultuře?

Když psal Ignatios tento list, byl právě eskortován římskými vojáky z Antiochie do Říma. Tušil správně, že bude popraven *ad bestias*, tedy předhozen dravé zvěři. Proč? Protože římský lid, pro který chléb a především hry, byl chlebem, který je vytrhoval z tíživé každodennosti. Z různých míst římských provincií byli do Říma dováženi otroci, kteří předhazování scénáři gladiátorské arény naplňovali svou smrtí krvavý kolorit představení. A vzpurná mentalita křesťanů poskytovala právě pro gladiátorské hry dobrý živý materiál. Nedělali žádné scény až na výjimky. Oni smrt chtěli. Čím obudnější, tím lepší.

Podíváme se nyní trochu blíže na motiv, který vedl k této nadšené inspiraci pro šťastnou mučednickou smrt první křesťany a současně na jurisdikci věčného Říma na obraz této doby. Která vřela v multikulturním kotli.

Písemný doklad máme. Je jím dopis místodržícího jedné z provincií Plinia přímo císaři Traiánovi (98-117) Plinius se svého císaře ptá: *co mám dělat s tou šílenou sektou, jejíž stoupenci si sami žádají o smrt?*

Často se totiž stávalo při soudních procesech, že když podle předepsaného protokolu položil místodržící provincie obžalovanému po třetí otázku: *Christianus es?* Tedy: Jsi křesťan, obžalovaný mu s úsměvem do očí potvrdil: *Christianus sum*. Ačkoliv dobře věděl, co bude následovat. Mučení a smrt. S tímhle masovým dobrovolnictvím a radostným odchodem na smrt se Plinius dosud nikdy nesetkal. V jeho zkušenosti se obžalovaný snažil vždy spíše svůj život zachránit, než ho dobrovolně vydat úřadům.

Proč vlastně tato náboženská skupina ostatní obyvatele tak iritovala, že bylo nutné ji stíhat? Je obecně známo, že Římská

společnost byla k různým náboženským směrům poměrně tolerantní. Jaké božstvo člověk vyznával, byla čistě jeho soukromá věc, do které mu nikdo nemluvil. Vědělo se, že bohové jsou, je jim třeba vzdávat úctu a naopak, pokud souseď věří v jiné božstvo než já, nebudu mu jeho přesvědčení kritizovat. Co kdyby náhodou byli jeho bohové mocnější než moji? Zahrávat si s autoritou bohů je nerozumné a nebezpečné. To je přece každému jasné. Již Homér v Iliás a Odyssey ukazuje sílu božského rozhodnutí. Protivit se bohům je totéž jako žádat na strmé skále nad mořem rozbouřené nebe o ohnivě kopí. Blesk ho za tuto troufalost usmrtí.

Kde je jádro nesnášenlivosti? Křesťané provokovali své sousedy odlišností, kterou dávali transparentně na odiv. Tajná společenství se scházela za uzavřenými dveřmi. Tajemné obřady, které byly ostatním nepřístupné, vzbuzovaly dohady, obavy a podezření. Říkalo se, že křesťané vyznávají jakéhosi ukřižovaného zločince a oni sami patří k společenské spodině. Co může dobrého vzejít z takové lidské špíny? Tato chátka v očích obyvatel vykonávala temné rituály, při nichž se vraždí nemluvnata, koná kanibalská hostina a pořádají sexuální orgie. A nepochybně se jedná o incest, vždyť se vzájemně oslovují bratře a sestro. Obvinění z kanibalismu souviselo zřejmě z mylného interpretování eucharistie.

Eucharistie znamenala společnou hostinou naděje, že Kristus opravdu přemohl všechno zlo světa. Eucharistická hostina naznačovala i uskutečňovala bratrskou jednotu Kristova duchovního těla, která spojuje všechny křesťany. Pro prvotní křesťany bylo přijímání těla a krve Krista velmi bytostně autentické. Je naplněním Ježíšových slov: *„Kdo mne jí, bude žít skrze mě“*, a jeho příkazu: *„To čiňte na mou památku“*.

V Novém Zákoně, Pavlových listech se Eucharistie popisuje jako jednoduchý obřad, jakási svátostná hostina, která je dokonale odlišná od jakéhokoliv jiného způsobu hostiny, ať občanské nebo náboženské, židovské nebo pohanské. Vědomí smyslu této svaté hostiny bylo v ranně křesťanském společenství přítomno již od počátku. Bylo to vědomí naděje, že Kristus skutečně přemohl zlo, že se vrátí a své oddané doprovodí do Božího království, protože ko-

nec světa přijde brzy. Křesťané skutečně věřili, že konec může přijít už zítra, proč se čehokoliv bát? Tato eschatologická tendence korespondovala se stavem tehdejší společnosti.

Jen namátkou nabídnu obrázek čelních představitelů Říma v drobném kaleidoskopu morálky jejích císařů. Ježíš se narodil cca 4 roky před n.l. za vlády císaře Augusta. Nebyl to špatný vladař s ohledem do budoucnosti. Avšak ani dobrý. Každopádně relativně střídmy, tento syn pekaře a vnuk penězoměnce. Tento původ mu byl vždy předhazován. Hluboce miloval jednu ženu. Livii, kterou si vyžádal již těhotnou se svým manželem a která jemu dítě nikdy nedala. V kuloárech se říkalo, že ho ovládala, jak říká vnuk Klaudius, bába Livie chodila v kalhotách. Ale není tomu tak zcela. Augustus vždy věděl dobře, co chce. Pouze nechtěl být ve svých rozhodnutích osamělý. I tato interpretace je možná, vzhledem k tomu, že dědictví určil Livii pouze ze dvou třetin. Zbýlý majetek získal synovec Tiberius, který převzal císařskou hodnost z rukou Augusta a na jeho doporučení. Augustus byl tvrdý, ale nikoliv zákeřný. Císař ještě staré školy, která politicky intrigovala, což se předpokládalo, ale neučila ani nedovolovala zvláštní zákeřnosti. Je pravda, že své protivníky likvidoval, ale co se týče morálky, nevykazoval známky zvráceného jednání. Tiberius nastoupil v roce 14, Ježíšovo působení tedy spadá do období jeho vlády. Tiberius zpočátku působil jako poměrně rozumný vládce, bohužel mu brzy císařská funkce přerostla přes hlavu a vraždění a čistky byly na denním pořádku. Jedna z neblahých věcí, kterou vykonal, byla vražda vynikajícího vojevůdce Germanika. Když se pokoušela Germanikova manželka Agripina spáchat sebevraždu vyhladověním, nechal jí nacpat potravu až do krku, takže se skoro udávila. Nakonec skutečně spáchala sebevraždu. Posléze se uchýlil na Capri, kde ukryt před zraky veřejnosti pořádal nikdy nekončící hostiny a oddával se sexuální zvráceností, které se zvláště díky jeho pedofilii a sadismu staly pověstné. Zemřel, zavražděn zřejmě udušením z rukou Liviina vnuka a Germanikova syna, Caliguli v roce 37. Rovněž Caligula proslul nesmírnou krutostí a sexuální zvráceností. Známy byl jeho veřejný incestuální vztah se sestrou Drussilou, kterou ač miloval, nechtíc zavraždil. Jaký vztah

měl k římským bohům, lze ilustrovat na následujícím případě. Nechal dovézt z Řecka obrovské sochy božstev, kterým nechal usekat hlavy a místo nich nasadit tu svoji. Prohlásil se takto sám za boha. Jeho poměr k politice byl takový, že hluboce urazil vážnost senátu, když se rozhodl zvolit senátorem svého oblíbeného koně. Zemřel rukou vlastních vojáků, když kráčel z divadla. Klaudius, jeho strýc, nastupuje v roce 41 a zpočátku se lid radoval, protože koktavý a tělesně deformovaný stárnoucí muž se zálibou v historii, vypadal jako neškodná varianta vladaře. Bohužel, jeho sklony k obžerství a alkoholismu učinily z inteligentního muže loutku v rukou manželek. Messalina za jeho zády nejenom řídila vládu, ale ještě ho podváděla s kdekým. Když to zjistil, nechal ji zavraždit. Ač se zapřísahal, že manželství již nikdy víc nevyzkouší, oženil se s Agripínou a vyženil rovněž nechvalně proslulého syna Nerona. Nakonec ho zahubila vlastní požívačnost. Byl otráven svou ženou, pokrmem, který miloval. Otrávenými hříbký. Nero se ujímá vlády v roce 54. Tento ryšavý neurotik a sadista proslul neblahými činy jako: vražda nevlastního bratra Britanika, manželky Olivie, manželky Popey Sabiny v té době ve vysokém stupni těhotenství, matky Agripíny, dohnal k sebevraždě básníka Petronia a celý jeho dům, prohlásil se za boha a zapálil Řím. Když shlížel na své hořící město, recitoval oslavné verše. Byl zavražděn svými vojáky, když se pokoušel uprchnout z Říma v roce 68. Když mu podávali meč, aby takto učinil sám, údajně se rozplakal a pravil. Jaký umělec to ve mně hyně!

Od římských opulentních hostin se však vraťme k eucharistické hostině prvních křesťanů. Eucharistická hostina byla bratrskou jednotou Kristova duchovního těla, která spojovala všechny členy Církve. Přítomní u stolu Páně věděli, že konají to, co konal Pán se svými učedníky při poslední večeři. Podle apoštola Pavla: *„Kdykoliv totiž požíváte tento chléb a*

První projev křesťanské zkušenosti se tají ve jméně, které bylo Eucharistii dáno ve druhém století:

„**Ichthys**" (ΙΧΘΥΣ) řecké jméno ryby v sobě skrývá tento význam:

„*Jésús **Christos** **Theú** **Hyjos** **Sótér** - Ιησους Χριστος Θεου Υιος Σωτηρ - **Ježíš Kristus, Boží Syn, Spasitel**".*

Náhrobní nápis z roku 192, který si složil Hierapolský biskup **Aberkios** říká:

„Jmenuji se Aberkios; jsem učedníkem svatého pastýře, jenž pase stáda svých oveček na horách a rovinách, jenž má bystré oči, které dosáhnou všude. ... Víra mne provázela všude a poskytovala mi za pokrm rybu ze studánky, velmi velikou, čistou, kterou dostala svatá panna, a kterou dává bez ustání jíst přátelům. Má také vzácné víno, které dává s chlebem..."

K tomu se druží náhrobní nápis z konce druhého století, tedy skoro z téže doby, který napsal **Pectorius**:

„Božský rode nebeské ryby, přijmi s uctivým srdcem smrtelný život mezi smrtelníky, v božských vodách. Příteli, osvěž svou duši ve věčných vlnách moudrosti, jež dává poklady. Přijmi pokrm, sladký jako med, Spasitele svatých. Jez podle chuti. Držíš rybu ve svých rukou."

Tato symbolická ryba, nová ryba, znamenala pravý pokrm a ten nejvýživnější duchovní život, který z plytkého pobývání ve světě činí nové bytí a život dobrý, moudrý a radostný.

Kristovo tělo bylo spojeno již v prvních stoletích s eucharistií, tedy chlebem při liturgickém obřadu proměňování. Nikoliv tedy kaniibalismus, jak to asi tehdy vnímal antický svět.

Na Pliniův dopis adresovaný Traiánovi, co tedy s těmi křesťany, odpovídá císař reskriptem: podle kterého nesmí místodržící provincie sám podezřelého křesťana úřady aktivně stíhat, protože by to, jak praví: *dávalo špatný příklad naší době*. Příklad má být

soudně řešen až ve chvíli, kdy se najde konkrétní žalobce. A každému, kdo se tohoto závadného náboženství zřekne, má být udělena milost. Pokud ovšem, jako výraz upřímnosti svého smýšlení obětuje římským bohům. Pak bude vše v pořádku.

Proč bylo pro římskou říši tak nesmírně důležité, aby se křesťané svého bludného uctívání toho ukřižovaného zřekli? Vždyť tím v podstatě nikoho neohrožovali, scházeli se v soukromých domech, později v katakombách a nikoho k následování své víry nenutili? Pravda, římská společnost byla tolerantní k uctívání božstev, ale současně vyžadovala, aby všichni její obyvatelé se podíleli aspoň v minimální míře na sounáležitosti s celým kolektivem. Právě v prokazování úcty oficiálním bohům a účastí na důležitých slavnostech. Náboženské rituály byly totiž nedílnou součástí celé společnosti a politického života. Kdo se jich odmítal zúčastnit, dával tak najevo, že ho společnost nezajímá. A tato lhostejnost byla ve chvíli, kdy se římská říše snažila o zachování soudržnosti všech svých provincií, velmi závadná. Společná náboženská praxe, byla výrazem římské identity a současně záruka římské identity. Z pohledu Říma tedy nešlo primárně o to, v co kdo věří, ať si věří, čemu chce, ale musí se účastnit nábožensko-sociálního života, jako všichni ostatní. Pokud tak nečiní, je to projev nepřátelství vůči státu a pohrdání císařem. A to se trestá.

Místodržící Plinius a Ignatios z Antiochie se zřejmě nikdy nečetkali. Ale jejich dopisy vydávají svědectví o společenském dramatu, který trval více jak tři století. Na jedné straně úřednický aparát římské říše a na druhé fanatická neústupnost křesťanské skupiny. Střetli se v době, která vymknutá z kloubů předpovídala záNIK římské společnosti.

Stejně potíže s křesťany jako měl Plinius, řešili i místodržící v ostatních částech římské říše. Ale někteří si s legislativou a správným právním postupem nedělali těžkou hlavu, tak jako v případě křesťanských mučedníků Ptolemaia a Lucia. Dokument o nespovedlivém jurisdikčním postupu se zachoval v Justinově apologii. V praxi tedy záleželo především na blahosklonnosti správce

provincie. Řím byl daleko a místodržící většinou měl za cíl uspokojivě vyřešit konflikt, aby nepřerostl v hromadné sociální nepokoje. Nahromaděná nenávist mohla vykristalizovat v pouliční nepokoje a pogromy. Takto se situace vymkla z rukou úředníků ve městech Lyonu a Vienne v roce 177. Napětí mezi obyvateli galských měst a křesťanskou menšinou přerostlo v jedno z nejkrvavějších pronásledování křesťanů v historii. Kdy byly vypáleny křesťanské domy a jejich členové vražděni.

Zlom a přitvrzení státní moci přišel až za císaře Decia (249-251), který převzal říši téměř v rozpadu a potřeboval ji zajistit proti vnitřním nepřítelům. Ve snaze sjednotit náboženskou praxi říše, nařídil celoplošnou akci. Každý obyvatel říše musel veřejně obětovat tradičním bohům za blaho císaře. Pro tyto účely byly ustanoveny komise, které vydávaly obyvatelům osvědčení o splnění povinnosti. Kdo se nepodřídil, byl vězněn, mučen, jeho majetek byl zkonfiskován a vypovězen ze země nebo trestán smrtí.

Na jedné straně sice počet mučedníků vzrostl na straně druhé však případ křesťanů, kteří vytrvali ve své víře, vyvolal sympatie u obyvatelstva. Protože úřednický aparát nikdy nebyl u prostého lidu v oblibě, společný nepřítel vzbuzuje vždycky jistou solidaritu. Pohané svým křesťanským sousedům poskytli často úkryt a pohled veřejnosti se na toto zvláštní náboženství, které uctívalo jen jednoho Boha, pomalu začal měnit. Vždyť na tom Kristovi možná něco je...

Čím více se říše ocitala v rozkladu, pronásledování křesťanů sílilo. Výrazné intenzity nabralo za císaře Valeriána (253-260), který vydal hned dva edikty. Zakázal křesťanům shromažďovat se k bohoslužbám a biskupům nařizoval odejít do vyhnanství. Porušení ediktu znamenalo smrt. Toto znamenalo pro věřící osobní dilema. Přiznat se ke své víře a tím riskovat smrt, nebo zapřít a vystavit se tak odmítnutí ze strany svých bratrů. Protože pro církve byli všichni odpadlíci pokládáni za zbabělce a tzv. *lapsí*, což znamenalo exkomunikaci, vyloučení z církve a tím vlastně osobní tragédii. Je však třeba říci, že římská byrokracie nebyla zdaleka tak

efektivní jako naše a možností, jak nařízení obejít, byla celá řada. Někteří si aza pomocí známostí a úplatků sehnali falešná potvrzení o zřeknutí se víry a místo jiných vykonávali povinnou oběť římským bohům jejich pohanští přátelé. Ti, kteří nedisponovali penězi ani známostmi, se ještě vždycky měli tu možnost uchýlit na venkov a hezky v závěťtí ustát situaci než se perzekuce zmírní. Ovšem otázka, jaký bude osud těch, kteří zhřešili a bohům obětovali, byla předmětem vášnivých církevních diskuzí, které vedly téměř k rozkolu. Na jedné straně zastánci mírného postoje nabádali ke shovívavosti a byli pro zpětné přijetí odpadlíků do lůna církve. Na straně druhé stoupcenci přísného postoje odmítali přijmout zpět kohokoliv a osobní důvody nehrály roli. Mezi roky 303-4 vydal císař Diokleciánus 4 edikty, které měly za cíl křesťanství totálně zlikvidovat. Toto tažení proti křesťanům bylo součástí jeho snahy o celkovou konsolidaci říše, která se mu postupně rozpadávala pod rukama. Tak Obrovský kolos se prostě nedal udržet.

Lze říci, že skutečné počty popravených křesťanů se odhadnout nedají, ale opravdové martyrium bylo záležitostí jen nepříliš velké skupiny. Většině věřících se podařilo nějakým způsobem hrozbě smrti vyhnout. Navzdory tomu, že počet mučedníků nebyl velký, měl pro církevní organizaci nesmírný symbolický význam. Po ukončení pronásledování se ustanovil kult světců a vznikla řada mytologií, které podporovaly snahu zdůraznit vítězný boj Kristovy církve a ukázat statečnost na příkladu mučedníků.

Jak se stavěla společnost k tak transparentní fascinaci smrtí, se kterou se v křesťanské podobě setkala?

Když v roce 185 správce Asie předsedal soudnímu procesu, předstoupila před něho z ničeho nic skupina lidí, kteří se dobrovolně, bez toho, aniž by je kdokoliv udal, prohlásila za křesťany a žádali ho o smrt. Konzul poněkud překvapen mávl podrážděně rukou a zvolal řecky: *Když chcete umřít, vy ubožáci, běžte skočit ze skály a nebo se oběsit!*

K neznámějším mučedníkům, kteří se dobrovolně vydali úřadům, patří diákon Euplos. Ten se postavil v roce 304 s evangeliem v ruce před vrata paláce na Sicílii a křičel : *Jsem křesťan a chci zemřít*. Podle zpráv svého přání dosáhl.

Podobný despekt k touze křesťanů po mučednické smrti zastával i Marcus Aurelius, který mluví o trestuhodné umíněnosti, řečtí stoikové označovali tento rys za projev zvráceného fanatismu a nesmyslný hazard se životem, císař Diokleciánus doslova pravil: *oni si v umírání libují*.

Kde se tedy vzala v křesťanech ona amor mortis, láska k umírání?

Nelze říci, že se jedná o abnormální mentalitu této skupiny věřících ale spíše o součást náboženské identity. Vyznavači Krista sami sebe chápali a prezentovali světu jako ti, kteří si ze smrti nic nedělají a jsou ochotni vždy obětovat pro svého Boha život.

A nelze ani říci, že se jednalo o fenomén typický pouze pro křesťanství, prvky mučednictví lze dohledat i v antice a judaismu. Výraz *martyr* ve smyslu mučedník se sice objevuje až v křesťanských textech poprvé v textu ze 2. stol., který referuje o mučednické smrti biskupa ze Smyrny-Polykarpa. Ale učení o sebevraždě jako vzdoru vůči tyranii a projevu svobodné vůle je přítomno i u stoiků, vzpomeňme Sokrata. Původní význam tohoto slova znamená doslova *svědek*, *pamětník*. Navíc, když se idea mučednické smrti začala formovat, všechny typy náboženských výrazů té doby se vzájemně prolínaly.

Lze tedy říci, že mučednictví je proces, který probíhal ve formě různých vlivů pohanských židovských i křesťanských a vykristalizoval v křesťanství tak zřetelně díky tomu, že toto náboženství bylo v plenkách a potřebovalo se na tomto světě vezdejší prosadit.

Základem křesťanského pojetí martyria jako svatého mučednictví je Ježíšova smrt na kříži. Protože on se obětoval pro vykrou-

pení a spásu lidstva. Svou smrtí dává příklad všem věřícím, aby ho následovali. Jeho výzva: *Kdo chce jít se mnou, zapří sám sebe, vezmi svůj kříž a následuj mě. Neboť kdo by chtěl zachránit svůj život, ten o něj přijde, kdo však přijde o život pro mě a pro evangelium, zachrání jej.* Martyrium je tedy naplnění Ježíšových slov a podstoupení mučednické smrti neznamená nic jiného než následování cesty, kterou Kristus naznačil. Je to současně i vítězství v zápase s ďáblem. Mučedníci odmítají přinést oběť pohanským bohům proto, aby se sami mohli stát obětí pro pravého Boha. A za to pak budou korunováni věncem nesmrtelnosti, neboť svou smrtí smrt pozemskou překonali. Církev proto považovala mučednickou smrt jako spolehlivý prostředek jak dosáhnout spásy a díky takové smrti je z člověka sňat hřích. Martyrium je tak jakousi vyšší rovinnou křtu. Ale nektrí se vodou, nýbrž krví. Je zde zřetelně patrná pohanská představa o moci krve jako nejvyšší oběti předkládané na oltář bohům.

Zprávy o smrti mučedníků se v křesťanských obcích začaly rozšiřovat od pol. 2. stol. Často v nich byly konány zásahy, úpravy a dodatky. Mít svého vlastního mučedníka bylo pro každou obec chloubou a zvyšovalo prestiž před ostatními obcemi, které to štěstí neměly. Osoba mučedníka se stala zárukou autority, a proto jakákoliv písemná zmínka o něm se pečlivě schraňovala a opatrovala. Texty se četly ve společenství v den mučednickovy smrti a světec takto byl ve své obci vlastně stále přítomen a svou svatostí ji oživoval. Svým žánrem je možné rozlišit dva typy: *acta martyrium a passiones*. Akta jsou tvořena především dialogickou formou a podávají jakousi zprávu ze soudního procesu s mučedníkem. *Passiones* se zaměřují výrazněji na postavu mučedníka samého a příběh jeho mučednické smrti. U většiny mučednických akt se jedná o literární fikci, která chce zdůraznit především převahu křesťanského náboženství.

K nejznámějším patří: *Umučení Polykarpa, Umučení svatých Perpetuy a Felicity, Umučení Pionia, Umučení Cypriána, Acta Acaciova, Umučení svatých Ptolemaia a Lucia...*

Závěr: Dnešní přednáška nás vede k zamyšlení: jakou moc má únava z ne-víry, únava z kultu těla a úcta k vystavěné modle hmotného leč pozemského trvání? Jakou moc má víra, která z této únavy pramení? A co je vlastně naším dědictvím, které si nese-me v několika tisíciletém společenském genetickém kódu? Odpověď je v nás, naší přirozenosti. Je potřeba zdravých očí a dobrého sluchu, abychom pochopili ono biblické: kdo má oči ke slyšení, slyš! Nevyzývám k mučednictví, ale k zamyšlení nad sebou samým. Kdo jsem já, kdo jsi ty, kdo jsme my, lidi.

Jarmila Plotěná

BIBLÍ TO ZAČALO? ANEB JE TOMU JIŽ 560 LET...

Co dle názvu tohoto článku mělo vlastně „začít biblí“? To není teologická otázka, jak by se někdo mohl domnívat, ale otázka z dějin knihtisku. Tedy oboru lidské činnosti tak významného, že si to z pohledu dnešního uživatele počítačů a mobilů snad ani nedovedeme představit. S rozšířením a počátkem proniknutí knihtisku do běžného života nastala zcela jiná doba. Vzdělávání přestalo být závislé na pracné a zdouhavé výrobě knih a šíření informací se obecně velice urychlilo. Lidem se otevřely dříve nebývalé možnosti poznávání. A „biblí to svým způsobem začalo“, totiž tou Gutenbergovou tzv. 42 řádkovou – tedy tou s dvousloupcovým textem o čtyřiceti dvou řádcích na stránce. Gutenberg na ní začal pracovat již po roce 1250. Byla tištěna dvoubarevně černě a červeně (dodržovala tedy zvyk často užívaný při tvorbě významnějších rukopisů vyznačovat počátky kapitol, nadpisy a jiná důležitá místa textu červeně). Takto první tištěná bible vůbec značně připomínala knihu rukopisnou a po dokončení tisku byla také umělecky vyzdobena iluminátorem, který namaloval iniciály a ilustrace. A jak by ne, psal se rok 1455 a Johannes Gutenberg měl za sebou první drobnější tisky a bible tištěná před 560 roky byla jeho prvním velkým dílem. Napříště se měly tisknout další a další bible,

ale také učebnice a jiné knihy, které už nebyly tak nesmírně drahé a nedostupné jako rukopisy.

Johannes Gensfleisch, zvaný Gutenberg, se narodil v Mohuči někdy mezi lety 1397–1400 v patricijské rodině a svoje příjmení odvozoval od rodinného sídla Gutenbergu nebo také Ladenu. Stal se brusičem drahokamů a zlatníkem. Nápad odlévat písmena z kovů mu snad přinesla práce s razidly a pečetními typáři. Prvé jeho tisky pocházejí z Mohuče, nejstarším z nich je jednolistový kalendář na rok 1448, a tzv. Listy Sibyliny.

První tiskárna potřebovala vybavení, Gutenberg však neměl dostatek prostředků, hledal někoho, kdo by byl jeho záměru příznivě nakloněn, nakonec mu půjčoval zámožný mohučský Johann Fust, který se pokládal za spolumajitele podniku a nakonec tiskárnu získal. Jako nový majitel postavil do vedení tiskárny Gutenbergova tovaryše Petra Schoeffera, někteří učni odešli z Mohuče. Knihtisk tak přestal být tajemstvím a začal se rychle šířit. Gutenberg dožil v chudobě a tiskařskému umění se patrně již nevěnoval. Zemřel 3. února 1468 na dvoře mohučského arcibiskupa Adolfa Nasavského.

Příběh Mistra z Mohuče F. Felda přibližuje atmosféru doby, v níž tolik významný vynález vznikl a je příkladem toho, že nejen, že „všechny začátky jsou těžké“, ale také toho, že geniální objevy vznikají často za nečekaných okolností, přičemž jejich původci nemají žádné zvláštní vybavení a mnohdy ani základní hmotné prostředky k realizaci svých myšlenek.

Ano, „biblí to svým způsobem začalo“, ne však zcela, neboť knihtisk dávno před Mistrem z Mohuče znali v Číně a později v Korei a jinde na Dálném Východě.

POČÁTKY KNIHTISKU

Příběh začíná cestou Jana Gutenbergu ze Štrasburku na vesnici k sedlákovi Matyáši Waserovi, aby si prohlédl u sedláka starý vinařský lis. Jan Gutenberg pocházel z patricijského rodu po gene-

race usazeného ve městě Mohuči, ale stále a marné spory mezi patricijskými rody a plebejci učinily z Mohuče město svárů a neklidu, kde se nedalo pracovat. Proto Gutenbergové opustili toto město. Mladý Jan Gutenberg odešel do Štrasburku, kde si za hradbami města koupil dům a zřídil zlatnickou dílnu. Ve Štrasburku si mistra sice vážili, protože mohutší řemeslníci byli vyhlášeni po celém kraji svou dovedností, ale stále na něho pohlíželi jen jako na cizince, i když byl z patricijské rodiny. Toto vyprávěl sedlákovi Matyášovi Waserovi, když si byl prohlédnout lis:

„Když teda nejste štrasburský občan, odkud pocházíte?“

„Z Mohuče.“

„Jo tak“, udělal sedlák. „Už tomu rozumím, proč jste asi z Mohuče odešel. Tam si už po léta leží ve vlasech patricijové s cechy, hádají se o privilegie a daně a o teplá místa v městské radě. To si dovedu představit, že jste těch tahanic měl plné zuby a radši dal přednost Štrasburku. Teď prý arcibiskup udělal v Mohuči konec všem sporům. Nemáte v úmyslu se zase vrátit?“

Host zavrtěl hlavou.

Sedlákův lis byl dřevěný vinařský nástroj zhotovený podle vzoru starých Římanů. Sedlák nechtěl lis prodat. Gutenberg si ho dobře prohlédl a zapamatoval, jak si má takový lis dát udělat. Podle řeči Waser poznal, že host nechce lis na výrobu vína ani moštu, ale na něco jiného.

„Tak mi začíná vrtat, co máte za lubem,“ povídá s potutelným úsměškem. „Pojďte dál!“

..... přikročil k truhle, otevřel ji, vytáhl velké, pestře pomalované hrací karty a hodil je na stůl.

„S tím se dají vydělat pěkné peníze.....“

Sedlák si myslel, že Gutenberg chce tisknout hrací karty ze dřevěných špalíček, jak to tehdy v Německu dělali, ale Gutenberg měl mnohem smělejší plány, chtěl začít tisknout knihy, dát lidem vědění, světlo.

Gutenberg měl svou zlatnickou a brusičskou dílnu v domě měšťana Beildecka. Matka Beildecková mu dělala nejnужnější domácí práce a vařila mu. Beildeckovi měli malého synka, zvědavého a chytrého Lukáše, který pozoroval mistra při práci a učil se podle něho vyřezávat literky.

U štrasburského zlatníka mistra Hanse Dünna viděl Gutenberg s Lukášem kromě šperků z Florencie také knihy se hřbetem potíštěným zlatými literami:

„No jo, ale jestlipak stojí všechna písmena rovně v řadě. Není jedno o poznání výš a druhé níž? Kdo ale tlačil tenhle ten zlatý hřbet, ten na to vyzrál, protože si jednotlivá písmena zasadil do rámu a celý nápis vytiskl pak najednou. Gutenberg vrtí hlavou: „Tři nebo čtyři slova ve dvou řádcích... - ale stránka v knize má třicet až čtyřicet řádek!“ „Tak se udělá rámeček větší a do něho se jako duo zasadí dřevěná deska, na konci každé řádky se vrazí malé klínky, které tlačí písmena k sobě, aby nemohla vypadnout.“

Potom začal Gutenberg dělat razidla. Byla to tenká ocelová tyčinka asi 6-8 cm vysoká, zasadil ji do svěráku a vyryl obrysy písmena v negativní podobě. Pak dláty vydlabal kov okolo i uvnitř obrysu, až celé písmenko sedící na dlouhé nožce plasticky vystupovalo z kovu. Matrici vyrobil takto: do hladkého kousku mědi vyrazil písmeno, které sedělo v hloubce a dalo se číst, bylo pozitivní. Z každé matrice pak odlil stovky olověných písmen. Olovo si musel sehnat od jedné vesnické ženy, která měla zbytečné olovo po svém muži. U paní od „Železných dveří“ si vyřídil, aby si svou zakázku na postel odložila a mistr Saspach mohl vyrobit nejprve Gutenbergovi lis. Na návštěvě byl tu děkan, hovořilo se o Gutenbergově plánu tisknout a rozšiřovat knihy:

„Souhlasím s vámi, mistře Gutenbergu, pokud máte na mysli svaté knihy. Nebo chcete dopřát rozšíření i kacířským spisům? Mají snad být lacino nabízeny ke koupi knihy, jež odporují učení církve? Nebo takové hanebnosti jako Dekameron pana Boccacia, které podřívají v lidech morálku, posmívají se služebníkům církve svaté a popírají božské právo panovníků ...?“ řekl děkan. Gutenberg na to odpověděl:

„...Sedláci urobili cep, aby jím vytloukali zrní z klasů, což chopí-li se ho zlý člověk, aby jím zabil svého bratra? Berete do ruky nůž, abyste si ukrojili chleba. Co když vrah vnikne s nožem v ruce do vašeho domu a vrazí vám jej do srdce? Chcete snad proto zatratit oheň, zakázat, aby se používalo cepu, dát do klatby nůž? Věci nejsou ani dobré ani zlé. Záleží na lidech, k čemu je použijí.“

Na druhý den šel Gutenberg s Lukášem do papírny objednat papír od mistra Ondřeje Heilmanna. Při té příležitosti je v románě podrobně popsána výroba papíru s rytinou papírny. Papír se dělal v té době z hadrů, které se třídily, bělily vápnem a dávaly do jámy s vápennou vodou. Vlákna se rozrušila a bílila. Jakmile se hadry rozpadly a vykvasily, šly do stoupy. Tam tlouk tlustý jako kmen stromu dopadal na hustou drť a rozmělnuje ji. Pracovník nabírá tuto kaši sítím, dáván ji sušit mezi dvě plstěné desky a až se voda vysaje, přetře papír štětcem namočeným v kliču, aby se vlákna slepila. Pak se listy papíru rovnají a prodávají.

Paní od Železných dveří si u Gutenberga objednala šperk. Mistr, když šperk přinášel, viděl Aninku samu doma. Paní byla u své sestry. Mistr Gutenberg odevzdal šperk a odešel. Paní však po čase Gutenberga žalovala u soudu, že slíbil Anince manželství a slib nedodržel. Dokonce si sehnala svědka obuvníka Klause Schotta, který měl svědčit, že slyšel v altánku v zahradě, jak mistr vyznal slečně Anince lásku. Všechno však byla zinscenovaná komedie, která se prozradila reakcí Aninky.

Po několika týdnech podepsal mistr Gutenberg smlouvu se zlatníkem Ondřejem Dritzehnem a starostou města Lichtenau Rifem smlouvu, že je bere do učení ve své brusičské dílně. Za to byl mistr placen. Za nějaký čas oba tovaryši poznali, že Gutenberg pracuje na novém vynálezu. Mistr oba zasvětil do tiskařského umění a nyní dělali práci velkoryse. Když byli v nejlepším, bylo město Štrasburk napadeno armagnakovci – smečka hrdlořezů a lupičů, které si hrabě z Armagnaku naverboval v jižní Francii, vyučil a vycvičil je vojenskému řemeslu a pronajímal každému, kdo dobře zaplatil. Císař si je najal a poslal je proti Švýcarům, ale u St. Jacoba, nedaleko Basileje, sklidili takový výprask, že odtáhli s hanbou. A nyní se odškodňovali v Alsasku. Vypalovali vesnice a pustošili města. Nikdo se jim nepostavil na odpor, když je najal sám císař. Všichni obyvatelé Štrasburku utíkali pryč. Jen mistr Gutenberg zůstal ve městě. Drancovníci přišli a pustili se nejprve na předměstí, kde žil Gutenberg. V rychlosti zahrabal poslední peníze a zbytky zlata na svém dvorku a sám se schoval ve sklepě u přítelpekaře Engelberta. Zatarasili vchod pytlek mouky a nanosili si zásoby jídla do své skrýše. Armagnakovci zatím zapálili pekařův

dům, ale oheň do sklepa nepronikl. Když se přehnali, aby udeřili na vnitřní město, vyšel Gutenberg ze skryše. Svůj dům našel v sutinách a dověděl se, že drancovníci napadli Lichtenau., zabili starostu Riffa a jeho ženu. Martin utekl ke Gutenbergovi. Mistr s osiřelým Martinem odešli za Štrasburku do svého rodiště Mohuče.

V Mohuči se Gutenberg s Martinem ujali jeho příbuzní. Později si spravil Gutenberg rodný dům, který zůstal za všechna léta opuštěný a pustý a zařídil si novou tiskárnu. Neměl však peníze na začátek výroby knih. Mohučský písař Mikuláš z Wörstadu potkal mistra na ulici a vyhrožoval mu, že znemožní Gutenbergovi začít podnikat, protože ve věži ve Štrasburku dostal dnu.

Brzy se však mistr dověděl od svého švagra, že do čela městské rady se dostal vzdělaný doktor Humery. Měl studia na univerzitách v Kolíně a Boloni. Gutenberg byl rozhodnut, že požádá Humeryho, aby mu půjčil peníze pro začátek podnikání. Ve svém domě ho přijala sestra Humeryho slečna Hedvika. Humery se choval ke Gutenbergovi sice loajálně, dokonce byl na jeho straně proti písaři z Wörstadu, ale peníze nepůjčil. Když bylo mistrovi nejhůř, půjčila mu překvapivě Hedvika. Nechtěla žádné úroky ani záruky, jen slíbila, že se s bratrem přijde podívat na první tisky z Gutenbergovy dílny. První, co vyšlo z tiskárny v Mohuči, byly listy Sibylliny. Později tiskl kalendáře. Potištěné listy prodával na trhu nesvázané, aby si je mohli zákazníci dát sami svázat. Brzy se chystal k veliké práci - natisknout vulgátu – latinský překlad bible. Dal si udělat korekturu bible, aby sázel podle správného podkladu. Bibli pak dal ještě iluminovat a namalovat červené rubriky. Tak se Gutenbergovi podařilo vyrobit tištěnou knihu zcela stejně hodnotnou jako kniha psaná.

str. 115

Dle knihy Friedricha Felda: Mistr z Mohuče
Dobrodružný příběh jednoho vynálezu (s životopisem Jana Gutenberga)
1.vyd. Praha, Albatros 1972, 210 stran, z něm. orig. Der Meister von
Mainz přeložila Jana Heřmanová - Kohnová

SVATOPLUK ČECH (1846 – 1908)

Vždy se mi zdává, jak ruka něčí
mne vedla, neviděna po té zemi,
jak broučka nejmenšího vede s péčí;
a jak by vládl mými činy všemi,
mou každou myšlenkou a mými city
kdo ve všem vůkol i v mém nitru skrytý.
I pravím si: Vše v důvěře mi vzdeje,
kdo jest, kam s tebou kráčí, nebádej!
V ty taje lidský nepronikne duch
a zve-li ten jej Příroda, ten Bůh,
ten jinak: vše to prázdná pouze hláska –
Jen vím: že jest, a věřím: že jest láska.
Ach, ano, věřím, věřím v pevné tuše,
že tajemná ta veškerenstva duše,
ať kdokoli, ať cokoli to jest,
vše vede k dobru, o němž v srdce vryla
nám těšivou a láskyplnou zvěst.
Víš, proč nám bytí zdroj i metu skryla,
ví, proč nám dává nést i zlo a muku,
zná skrytý soulad zemských nesouzvuků –
Nuž, jí se klidně, důvěřivě vzdeje,
kam v nitru tvém ti káže, za ní spěj!

Ted' rozumím, co pějící sosny, buky,
pod nimiž kráčím. Dílec přírody
jak ony, touhu cítím, s jejich zvuky
svým lidským hlasem zapět do shody:
Bud', moci neznámá, dík Tobě vřelý!
Dík za svět plný krásy, díky zaň!
Chci na něm žít, jak v nitru hlas Tvůj velí
a jiné všechno skládám ve Tvou dlaň,
ať čekají mne radosti či boly,
ať uchystán mi konec jakýkoli,

ať ve Tvé světlo přejdou hrobu tmou
či navždy zaniknu pod rakve víkem –
Ty sama vše to víš a v ruku Tvou
svůj osud kladu oddaně a s díkem.

Za Arnoštem NEUFELDEM

Pan Arnošt NEUFELD, vzácný to člověk, zemřel 16.2.2005, tedy před 10 lety, přesně 7 dnů po smrti br. Bohumila Housera.

Od r. 1970 byl kantorem Židovské obce Brno a 30 let jejím předsedou. Spolu se svým mladším bratrem Jurajem (který zemřel v lednu 2014) a otcem Alexandrem byli známými geniálními interprety aškenázské vídeňské školy kantorálního zpěvu. Pan Arnošt Neufeld často vystupoval i na naší Obci jak přednáškami, tak i svým nezapomenutelným zpěvem, zejména na našich Květinových slavnostech. Pan A. Neufeld byl velmi milý a tolerantní vůči jiným lidem i náboženstvím.

V neděli 15.2.2015, den před 10letým výročím úmrtí pana A. Neufelda, proběhlo vzpomínkové setkání na Židovské obci Brno, kterého jsem se zúčastnil a za brněnské Unitáře Rev. Mgr. Plotěná; oba jsme tam také vystoupili se vzpomínkou na pana A. Neufelda.

Dr. Milan Lustig

Errata k Poutníku 2/2015:

Bohumil Houser je Dr.h.c. za jménem
nikoli br.h.c. a nikoli před jménem

PROGRAM NA MĚSÍC BŘEZEN 2015

Shromáždění se konají na ul. Staňkova 18a, Brno, budova OSC a.s.,
3. patro. Doprava: tramvaj číslo 1 a 6 - zastávka Hrnčířská

Úterý 17,30 – 18,30 hod.:

3.3., 10.3., 17.3., 24.3., 31.3.: ZPÍVÁNÍ DUCHOVNÍCH PÍSNÍ A MANTER

Středy 17 – 19 hod.:

4.3.: Rev. Mgr. Jarmila Plotěná: SETKÁNÍ NAD INSPIRATIVNÍM TEXTEM A
MEDITACE

11.3.: Rev. Mgr. Jarmila Plotěná: SETKÁNÍ NAD INSPIRATIVNÍM TEXTEM A
MEDITACE

18.3.: RNDr. Milan Lustig: AUTOGENNÍ TRÉNINK A ZDRAVOTNÍ CVIČENÍ

25.3.: Ing. Pavel Sedlák: POČÍTAČOVÁ PORADNA

Pátky 17 – 19 hod.:

6.3.: Rev. Mgr. Jarmila Plotěná: PROBUĎME SE DO JARA – malá předjarní
slavnost

13.3.: Rev. Mgr. Jarmila Plotěná: ČLOVĚK A TAJEMSTVÍ

20.3.: Otmar Habrle: INDICKÝ FILOSOF RADÍ: „POZNEJ SAMA SEBE“

27.3.: Rev. Mgr. Jarmila Plotěná, RNDr. Milan Lustig: AD OVO – MALOVÁNÍ
VAJEC – „ŠIFRA Z HLUBIN DÁVNOVĚKU“, VEJCE JAKO NULA

Čtvrtek 18,00 – 20,00 hod.:

5.3.: Hotel Slovan – salónek Dvoranka, Lidická 23, Brno

Dr. Andrei Moreira: VLIV NAŠICH MYŠLENEK NA ZDRAVÍ A NA
NEMOC

Děkujeme všem dárcům za finanční příspěvky na našich akcích.

Obec unitářů v Brně vydává měsíčník „Poutník“ obsahující původní články členů a přátel Unitárie, články z historie unitářství, poezii, aktuality i zábavu.

E-mailová adresa: unitaria.brno@seznam.cz. Viz též www.unitaria.cz.

Pokud si přejete tento program nebo časopis „Poutník“ dostávat e-mailem, sdělte vaši e-mailovou adresu v kanceláři Obce unitářů v Brně.

Redakční rada: Rev. Mgr. Jarmila Plotěná, Mgr. Daniel Novotný,

Ing. Marie Vohlídalová, Ing. Ivan Sommer, Ing. Pavel Sedlák

Za obsah článku nese odpovědnost jeho autor.

MK ČR E 16083